

HISTORICKÉ MAPY CHEBSKA
VE SBÍRCE MAP A PLÁNŮ
STÁTNÍHO ÚSTŘEDNÍHO
ARCHIVU V PRAZE

JAN KRLÍN

Území Chebska, které v současné době patří České republice, je pouze třetinou původního historického Chebska¹, zbývající dvě třetiny nyní náležejí Spolkové republice Německo. Jsou to oblasti: Waldsassen, Wunsiedel, Tirschenreuth, Selb, Brambach, Hohenberg, Thierstein a Marktredwitz. Toto území bylo osídlené Slovy již od 8. století a při častých politických změnách přecházela tato oblast z českých do německých rukou a naopak. Trvalou součástí Českého království se stalo Chebsko až roku 1322 za krále Jana Lucemburského jako říšská zástava. Proto i v dalších stoletích zaujímalo Chebsko v rámci Českého království svým způsobem specifické postavení. Po právní stránce bylo Chebsko potvrzeno jako součást Českého státu až vestfálským mírem roku 1648. Církevně bylo připojeno toto území k pražské arcidiecézi až roku 1807 v důsledku zrušení Svaté říše římské roku 1806. V průběhu staletí se k Čechám náležející část Chebska z různých příčin stále zmenšovala. K posledním územním změnám došlo v 19. století, kdy bylo připojeno k Bavorsku město Marktredwitz (1816) a Neualbenreuth (1846).

Z poměrně širokého souboru map týkajících se území Chebska, které se nacházejí ve Sbírce map a plánů Státního ústředního archivu v Praze (dále SMP SÚA), jsem vybral pouze 11 map z období 16. až 18. století, o kterých bylo dosud málo publikováno a které jsou zajímavé po stránce kartografické. Tyto mapy by mohly být přínosem pro regionální historii, pro sledování územního vývoje a pro hospodářské a správní dějiny a toponymii.

Tento soubor map je možné rozdělit do čtyř podskupin. V první podskupině jsou dvě mapy města Chebu. V druhé se nachází mapa chebského městského léna v Německu, města Marktredwitzu. V třetí podskupině je pět map týkajících se hraničních sporů mezi městem Chebem a klášterem ve Waldsassenu a hranice Chebska s Horní Falcí a Horními Franky. Poslední skupina zahrnuje tři hospodářské mapy se zakreslením lesních porostů.

Rozměry map (mapového pole) jsou uváděny výška krát šířka, toponymické názvy na českém území jsou udávány v článku česky, německé názvy v závorce. V německé části bývalého Chebska jsou všechny názvy uváděny německy.

Mapa chebského distriktu z počátku 18. století (inv. č. 449)2

Mapu vydal pravděpodobně císařský zemský měřič Jan Kryštof Müller³, který zemřel roku 1721. Mapa má rozměry 52 x 44 cm, je vytištěna na jednom listě, měřítko je zhruba 1 : 85 000. Nad horním okrajem mapové kresby je umístěn název mapy, pod ním jsou iniciály a titul autora. Po stranách jsou latinsky popsány světové strany. Mapový obraz je kolorován, v jeho středu vidíme město Cheb, obklopené prstencem hradeb a předměstími. Na mapě jsou vyznačeny hranice chebské oblasti a území komorních a jiných statků na Chebsku. Názvy sousedních území a států jsou vytištěny latinsky: Vogtland, markrabství Kulmbach, území Palatinů, království České. Vedle levého okraje mapového pole je nápis Redwitz ad Domin. egr. (Marktrechwitz) s půdorysem města. Levou dolní část mapového obrazu zaujímá rytina se znázorněním alegorie léčivých vod a lázeňství.

Pod dolním okrajem mapy nás zaujme veduta města Chebu o rozměrech 12 x 44 cm. Latinsky psaný nápis Plán města Chebu je umístěn ze severovýchodní strany. Autorem rytiny je Mikuláš Haberstumpff z Chebu. Pod vedutou vidíme německy psaný výpis třinácti nejdůležitějších budov ve městě: radnice, lodní brány, budovy nadace sv. Kláry, kostela a kláštera františkánského řádu, gymnázia, farního kostela sv. Mikuláše, jezuitské koleje, kostela a kláštera řádu dominikánů, mariánské odúmrti a nadace řádu milosrdných bratří, kostela sv. Jana, kostela sv. Bartoloměje s občanským špitálem spolu s komendou řádu křižovníků, císařského hradu s kaplí a kostela sv. Anny.

Vyobrazení města Chebu z roku 1560 (inv. č. 1350)4

Jedná se o prospekt Chebu s hradem a městským opevněním na jednom mapovém listě. Velikost mapového pole je 33 x 41 cm. Mapa je výrazně kolorovaná, rukopisná, anonymní. V dolní a střední části je zobrazeno město Cheb, u dolního okraje vidíme řeku Ohři s mostem. Město je chráněno třemi pásy opevnění. V levé horní části mapového pole je znázorněna městská zástavba. Vpravo od ní se nachází chebský hrad.

Mapa chebského městského léna Marktrechwitz z roku 1758 (inv.č. 1531)

Mapový list má rozměry 31 x 41 cm, mapa je rukopisná, anonymní, kolorovaná. Grafické měřítko není na mapě znázorněno, ale je asi 1 : 7000. V levém horním rohu mapového pole je německý název Special=Mappa über die Situation des Marcts=Redtwitz, lemovaný ozdobnou kartuší. Ve střední části

je zakresleno uvedené město i s erbem, s vyznačením vůči okolním panstvím. Na mapě vidíme osídlení, vodní i silniční síť celé oblasti. Za městem jsou zobrazeny dvě celnice a vyznačeny lesní porosty.

**Mapa sporných území mezi městem Chebem a klášteřem ve
Waldsassenu
asi z roku 1707 (inv. č. 439)5**

Mapa se dochovala ve dvou podobných exemplářích. Je rukopisná, kolorovaná, o velikosti 43 x 92 cm, je opatřena německým a latinským textem. Měřítko mapy je přibližně 1 : 18 000. V horní pravé části mapového obrazu je uveden německý název mapy: Entwurf des zwischen der Stadt Eger und Stifft Waldsassen strittichen Landes. Pod nápisem se nachází vysvětlující legenda: červená barva znázorňuje hranici chebského panství, zelená ukazuje hranici panství Waldsassen, žlutá značí hranici území království Českého, za modrou linií se nachází území markrabství Bayreuth. Mapa je orientována jižně, větrná růžice s německým označením světových stran je šedá. V dolní části mapového pole je nakresleno město Cheb, západně od něho vidíme klášter ve Waldsassenu. Zelená barva vyznačuje řeky Ohři a Odruvu. Latinsky a německy psaný text na zadní straně mapového listu vysvětluje, že se jedná o mapu sporných hraničních oblastí.

Velikost druhého exempláře mapy je 41 x 92 cm. V horní pravé části mapového pole legenda upozorňuje, že zelená linie značí hranici panství Waldsassen z roku 1591.

Obě mapy mají anonymního autora.

**Hraniční mapa Chebska včetně území kláštera ve Waldsassenu z
roku 1756
(inv. č. 433)6**

Mapa je rukopisná a kolorovaná, o rozměrech 30 x 53 cm. Její měřítko je přibližně 1 : 85 000. Je kreslená podle Müllerovy mapy Chebska a další starší mapy z roku 1591. Text je německý.

Ve střední části je zakresleno území Chebska s Chebem včetně komorních i jiných statků v této oblasti. Vidíme zde vesnice Starý Hrozňatov (Kinsberg) a již v Horní Falci ležící Altalbenreuth a Neualbenreuth. V levé části mapy můžeme vidět panství Waldsassen se stejnojmenným městem. Severně se nachází území bayreuthské s městečky Arzberg, Schirnding a pevností Hohenberg. Za levým okrajem mapového pole je nakresleno chebské městské léno Marktredwitz. V dolní prostřední části

mapového pole se nachází grafické měřítko mapy s nápisem Scala unius Millaris sine 2. horarum. V pravé části mapy, východně od území Chebska, jsou vesnice Žandov (Unter Sandau) a Kyšperk nad Ohří (Königsberg). V pravé parerze jsou vysvětleny značky na mapě. Mapa je opatřena úřední pečetí.

Mapa českých hranic s Horní Falcí a Horními Franky na Chebsku z roku 1756 (inv. č. 440)

Mapový list má velikost 45 x 88 cm, je rukopisný. Autorem je zemský měřič Johann Birkenfels. Měřítko mapy je přibližně 1 : 12 500. Bohatě kolorovaná mapa zakresluje město Cheb a sídla na území Chebska a přilehlých oblastí dnešního Německa. Znázorňuje i komunikační síť, lesy a hranice. V pravém dolním rohu je latinsky vepsáno jméno autora s datací. Mapové pole je na několika místech poškozeno.

Mapa sporných území mezi městem Chebem a klášterem ve Waldsassenu z roku 1764 (inv. č. 441)

Mapa má rozměry 24 x 32 cm, je rukopisná, kolorovaná, s německým textem. Měřítko je obdobné jako u mapy inv. č. 433, tj. 1 : 85 000. Jejím autorem je císařsko královský zemský inženýr Johann Alois Kolbe. Popisované sporné oblasti se nacházejí uprostřed mapového obrazu. V levé dolní části mapy jsou vysvětlivky, znázorňující, že červená linie vyznačuje západní hranici Chebska z roku 1591. Sporná území leží mezi žlutou a červenou linií, ve větším z nich je např. zakreslena vesnice Neualbenreuth. Uváděná žlutá linie se nachází východně od linie červené. V pravém dolním rohu mapy je podpis autora.

Mapa českých hranic s Horní Falcí a Horními Franky na Chebsku z konce 18. století (inv. č. 680)

Rozměry mapy jsou 43 x 56 cm, měřítko je asi 1 : 100 000, mapa je podlepena plátnem, nakreslena na jednom listě, rukopisná a bohatě kolorovaná. Je součástí hraničních spisů česko-bavorských z konce 18. století. Je zde nakresleno území Chebska s městem Cheb a městečkem Libá (Liebenstein), severně od Chebska je Ašsko s městem Aší. Jihozápadně od chebských hranic je vidět město Waldsassen. Ve střední levé části mapového pole můžeme pozorovat různá německá panství (Úřady) se zobrazením hlavních měst panství. Na mapě jsou podrobně zakreslena sídla, komunikační síť, vodstvo včetně pramene řeky

Ohře.

Mapa císařského rytířského léna Starý Hrozňatov na Chebsku asi z roku 1690 (inv. č. 475)8

Mapa se dochovala ve dvou exemplářích. První má rozměr 98 x 82 cm, měřítko je asi 1 : 17 000. Je rukopisná, bohatě kolorovaná, autor je anonymní. Zachycuje osídlení, pozemky a lesní porosty na území panství Starý Hrozňatov a přilehlých oblastech kláštera ve Waldsassenu.

Název mapy s vysvětlivkami je lemován ozdobnou kartuší. V pravém dolním rohu mapového pole jsou vyloženy značky. U horního okraje je namalován ozdobný erb. Na zadní straně mapového listu se nachází text s úřední pečeti, dokládající pravost mapy.

Druhý exemplář je prakticky totožný s prvním, liší se pouze v rozměrech 94 x 85 cm. Mapa je také pravděpodobně z roku 1690. Barvy jsou ve srovnání s předchozí mapou poněkud vybledlejší, název mapy s vysvětlivkami je lemován modrou kartuší místo zelené. Ověřovací pečeť na zadní straně chybí.

Mapa císařského rytířského léna Starý Hrozňatov z roku 1750 (inv. č. 1462)

Mapa má rozměry 97 x 86 cm, měřítko je přibližně 1 : 3500. Je rukopisná, bohatě kolorovaná, na jednom listě. Autorem je inženýr Lehmann. Mapa zobrazuje hranici mezi panstvím Starý Hrozňatov a klášterem ve Waldsassenu. V německém textu je řečeno, že písemné znění smlouvy mezi klášterem ve Waldsassenu a chebskou kolejí Tovaryšstva Ježíšova ze dne 3. července 1748 bylo schváleno královským krajským patentem z roku 1750. Orientace mapy je jižní. Zachycuje lesní porosty včetně říšského hvozdu, osídlení, komunikační síť a vodopis oblasti. Zobrazuje rovněž význačné stromy a hraniční kameny. V pravém dolním rohu mapového pole se nacházejí vysvětlivky značek, v levém dolním rohu je název mapy s německým popisem zobrazených objektů. Místy jsou na okrajích mapy rukopisné poznámky. Mapa je podlepena plátnem, na okrajích dosti značně poškozena.

Mapa císařského rytířského léna Starý Hrozňatov z roku 1756 (inv. č. 438)

Velikost mapy je 51 x 43 cm, měřítko má asi 1 : 15 000.

Autorem mapy je Johann Birkenfels, zemský měřič. Exemplář má jeden list, je rukopisný, kolorovaný. V dolní části mapového obrazu vidíme hraniční potok mezi územím Českého království a klášterem ve Waldsassenu. Je tu podrobně zachycen říšský hraniční hvozd i ostatní lesní porosty. Detailně jsou rovněž nakreslena sídla, hospodářské objekty i komunikační síť po obou stranách hranic. Pod názvem mapy je popsáno třicet nejvýznamnějších bodů, např. město Cheb, zámek Starý Hrozňatov, řeka Odrava a další. Po stranách mapy jsou vysvětleny barvy zákresu hranic, žlutá značí jen císařské panství, červená označuje klášterní i císařské statky. V dolní parerze je latinské signování autora. Vysvětlivky jsou lemovány ozdobnou kartuší.

Území Chebska bylo po staletí oblastí prolínání českého a německého vlivu, hranicí slovanského a germánského světa. Tento vliv byl kdysi velmi živý a přirozený. V posledním století nabýval pro nás tragické formy, později byl záměrně nezmiňovaný a nyní se stává opět velmi aktuální.

V roce 1990 byl založen z podnětu české i německé strany Euroregio Egrensis, který má do značné míry rozšířit spolupráci na místní úrovni v politické, hospodářské, kulturní i duchovní sféře po obou stranách česko-bavorské a česko-saské hranice v oblasti historického Chebska.

POZNÁMKY

1. D. Trávníček, Přehled územního vývoje našeho státu, s. 15, Brno 1985.
2. F. Roubík, Rukopisné mapy od 16. století do poloviny 18. století v SÚA v Praze. In: Sborník archivních prací (dále SAP) XI/1 s. 182, Praha 1961.
3. Článek R. Klier, Die Altteste Karte des Egerlandes. In: Kartographische Denkmäler des Sudetenländer III, s. 3, Praha 1931; dále článek O. Kudrnovské, Obraz Chebska na starých mapách. In: Kartografický přehled IV., s. 96, Praha 1949. Autorka se zde domnívá, že se jedná jen o kopii Müllerovy mapy, mj. i proto, že se o této mapě nezmiňují významní znalci rakouské kartografie J. Paldus a E. Nischer.
4. F. Roubík, c.d., s. 141.
5. F. Roubík, c.d., s. 161.
6. F. Roubík, c.d., s. 161.
7. D. Trávníček, c.d., s. 16, "Úřady" takto se nazývalo několik panství v západní části historického Chebska, doslovný

název tzv. "Bayreuthské Šestiúřady".

8. F. Roubík, c.d., s. 182.
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Vyobrazení města Chebu z roku 1560 (inv. č. 1350).

2. Mapa chebského městského léna Marktredwitz z roku 1758
(inv. č. 1531).

ZUSAMMENFASSUNG

Historische Landkarten des Gebietes Eger
in der Sammlung der Landkarten und Pläne
des Staatlichen Zentral-
archivs in Prag

Jan Krlín

Das Egerische Gebiet, das heute zu der Tschechischen Republik gehört, ist nur der dritte Teil des ursprünglichen historischen Gebietes; zwei Drittel gehören der Bundesrepublik Deutschland. Es handelt sich um folgende Gebiete: Waldsassen, Wunsiedel, Tischenreuth, Selb, Brambach, Hohenberg, Thierstein und Marktredwitz. Dieses Gebiet bewohnten schon seit dem 8. Jahrhundert die Slawen und bei oftmaligen Änderungen ging dieses Land abwechselnd in tschechische und deutsche Hände über. Dauerhaft ist das Gebiet Eger Bestandteil des Königreichs Böhmen erst im Jahre 1332 zur Zeit des Königs Johann von Luxemburg als Reichspfand geworden. Deshalb auch in nachfolgenden Jahrhunderten hatte das Egerische Gebiet im Rahmen des Königreichs Böhmen eine spezifische Stellung. Vom juristischen Standpunkt aus wurde das Gebiet Eger als Bestandteil des Königreichs Böhmen erst durch den Friedensschluß von Westfalen 1648 bestätigt. Nach Verfall des Heiligen Römischen Reiches im Jahre 1806 wurde dieses Gebiet der Prager Erzdiözese einverleibt. In Laufe der Jahrhunderte wurde der zu dem Königreich Böhmen gehörige Egerische Teil aus verschiedenen Gründen immer kleiner. Letzte Änderungen des Gebietes wurden im 19. Jahrhundert vorgenommen, als die Stadt Marktredwitz (1816) und Neualbenreuth (1846) zum Königreich Bayern angeschlossen wurden.

Aus der relativ reichen Sammlung der im Staatlichen Zentralarchiv in Prag aufbewahrten Landkarten hat der Verfasser nur einige des Egerischen Gebiets aus dem 16., 17. und 18. Jahrhundert ausgewählt, die größtenteils bis heute noch nicht bearbeitet wurden und kartographisch sehr interessant sind. Diese Landkarten könnten was Neues zur regionalen und wirtschaftlichen Geschichte, zur Geschichte der Gebietsentwicklung und Toponymie beitragen.

Zu dieser engeren Auswahl gehört die Landkarte "Mappa choreographica districtus Egrani", wahrscheinlich anfangs des 18. Jahrhunderts vom kaiserlichen Landmesser Johann Christoph Müller herausgegeben. Sie schildert die Stadt Eger und ihre Umgebung; unter dem untern Rand der Kartenfläche befindet sich eine Vedute der Stadt vom Graveur Nicolaus Haberstumpf.

Andere Landkarte aus dem Jahre 1707 stellt das strittige Gebiet zwischen der Stadt Eger und dem Kloster Waldsassen dar. Auf der dritten Landkarte ist die Stadt im Jahre 1560 dargestellt. Die vom Ingenieur Lehmann verfaßte Landkarte aus dem Jahre 1750 stellt das Gebiet des Rittergutes Alt Kinsberg (heute Starý Hrozňatov) mit Einzeichnung seines Waldbestandes

dar.

Das Egerische Gebiet wurde Jahrhunderte unter dem tschechischen und deutschen Einfluß und bildete eine Grenze zwischen der slawischen und germanischen Welt. Dieser Einfluß war damals sehr lebhaft und ungehindert. In dem letzten Jahrhundert gewann dieser Verkehr für uns tragische Formen, später wurde er absichtlich nicht erwähnt und heute wird wieder sehr aktuell. Im Jahre 1990 wurde aus Anlaß der tschechischen und deutschen Seite Euroregio Egrensis gegründet, die jetzige Zusammenarbeit in der politischen, wirtschaftlichen, kulturellen und geistigen Sphäre beiderseits der tschechisch-bayerischen und tschechischsächsischen Grenze im Rahmen des historischen Egerischen Gebiets wesentlich verbreiten soll.